

strategy for the period until 2020: according to the Mykolayiv Regional Administration / Department of Economic Development, Trade and Tourism Mykolayiv region.]. Retrieved from <http://economy-mk.gov.ua/social-economics-development/strategiya.pdf>. [in Ukrainian].

2. Mazaraki A. A., Yukhymenko V. V., Hrebel'nyk O. P. (2007). Upravlinnya eksportnym potentsialom Ukrayiny [Office of Ukraine's export potential]. Kyuyiv, Nat. torh.-economical. University /. [in Ukrainian].

3. Honchar I. A., Babirad-Lazunin V. O. (2013). Kharakter formuvannya zovnishn'oyi torhivli Ukrayiny: statystychna otsinka [The nature of the formation of Ukraine's foreign trade, statistical evaluation]. *Statystyka Ukrayiny - Statistics Ukraine*, 2, 16-20. [in Ukrainian].

4. Cherkas, N. I. (2012). Strukturno-sektoral'na model' eksportu: ob'yektyvni chynnyky ekonomichnoho zrostantnya Ukrayiny. [Structural and sectoral export model: objective

factors of economic growth Ukraine]. *Aktual'ni problemy ekonomiky. – Recent economic problems*, 1, 111-119. [in Ukrainian].

5. Kishchak I.T., Shevchuk S.P., D'omina V.M., Nazarova L.V., Shtepa O.L.(2014). Zovnishn'oeconomichna diyal'nist': rehional'nyy aspekt. [Foreign trade: regional aspect]. Mykolayiv : Ilion. [in Ukrainian].

6. Zatsaryns'kyy P. F. (2014). Statystychnyy shchorichnyk Mykolayivs'koyi oblasti za 2014 rik.-Ch. I. [Statistical Yearbook 2014 Mykolayiv region rik.-P. II]. Mykolayiv. [in Ukrainian].

7. Yberla K. (1980). Faktornyy analiz. [Factor analysis]. Moscow : Statistics. [in Ukrainian].

8. Shcherbak V.H., Lozenko A.P. (2005). Problemy pronyknennya pidpryyemstv na zovnishni rynky. [Problems penetration on export markets]. *Finansy Ukrayiny. – Finance Ukraine*. 4. 41-43 . [in Ukrainian].

УДК 332:[332.154]:373.2:371.61

Н. Р. Синюра-Ростун

молодший науковий співробітник

сектору просторового розвитку

ДУ «Інститут регіональних досліджень

імені М.І. Долишнього НАН України», м. Львів

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто особливості формування територіальної структури у територіальній організації дошкільної та шкільної освіти. Виділено територіальні системи різних ієрархічних рангів у територіальній організації, використовуючи теорію центральних місць. Визначено структуру територіальної організації із виділенням системоформуючого центру, напівпериферійних, периферійних та «умовно чистих» територій. Охарактеризовано особливості територіальної організації дошкільної та шкільної освіти у різних територіальних локалізаціях. Показано, що формування диспропорцій у територіальній структурі територіальної організації дошкільної та шкільної освіти вимагає розробки диференційованих підходів для її оптимізації та забезпечення рівного доступу до освітніх послуг для усіх мешканців регіону.

Ключові слова: територіальна організація, територіальна структура, система, дошкільна та шкільна освіта.

Syniura-Rostun N. THE TERRITORIAL ORGANIZATION OF PRE-SCHOOL AND SCHOOL EDUCATION: REGIONAL ASPECT

The features of formation of territorial structure in the territorial organization of pre-school and school education are considered. Territorial systems in different hierarchical ranks in the territorial organization using the theory of central places are allocated. The structure of the territorial organization with the release of system forming center, semi peripheral, peripheral and relatively clean areas is outlined. The features of territorial organization of pre-school and school education in various regional locations are characterized. It is shown that the formation of imbalances in the territorial structure of the territorial organization of pre-school and school education requires the development of differentiated approaches for optimizing and guaranteeing of equal access to educational services for all residents of the region.

Keywords: territorial organization, territorial structure, system, pre-school and school education.

Освіта є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства, вона розвиває і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал держави [6]. Важливе місце у системі освіти посідає територіальна організація закладів дошкільної та шкільної освіти. Шляхи та напрями розвитку територіальної організації освітньої системи держави є надзвичайно актуальним питанням, оскільки, територіальна організація системи освіти, дошкільної та шкільної зокрема, відіграє основну роль у формуванні та розвитку людського ресурсу регіону, здійснюючи безпосередній вплив на розвиток

регіональної економіки шляхом накопичення та використання людського потенціалу. Водночас, територіальна організація дошкільної та шкільної освіти віддзеркалює стан функціонування регіональної економіки шляхом забезпечення якості життя людей у регіоні (через наявність елементів територіальної соціальної інфраструктури), його привабливість для життя людей та формування людського ресурсу (особливо на початкових етапах його формування і розвитку); особливостями формування, утримання транспортних та комунальних мереж; функціонування економічної системи регіону (вартість утримання навчальних

закладів, витрат на заробітну плату, транспортування) тощо.

Територіальна організація системи дошкільної та шкільної освіти характеризується поєднанням в межах певної території трьох основних компонентів: функціонального, управлінського та територіального. Незважаючи на важливу роль територіальної організації дошкільної та шкільної освіти (ТО ДШО) у функціонуванні економіки регіону, залишається чимало невирішених проблем, які негативно впливають на можливість рівного доступу населення до освітніх послуг. Виявлення особливостей територіальної структури закладів дошкільної та шкільної освіти дозволить виділити території перспективного розвитку та депресивні, які потребують розробки і реалізації додаткових управлінських та економічних заходів для удосконалення функціонування територіальної організації дошкільної та шкільної освіти у їх межах. Структуру ТО ДШО формує певна сукупність елементів – навчальних закладів дошкільної та шкільної освіти різних ступенів і форм власності, форми їх зосередження на території та зв'язки між ними, що об'єднуються структурами управління.

У економічній науці теоретично-практичні здобутки у вивченні територіальної організації господарства регіонів досягнуто такими вченими як: Верменич Я. В. [9], Вітренко Н. М., Долішній М. І., Єременко В. Г., Злупко С. М., Куценко В. І., Лібанова Е. М., Мандибура В. О., Новіков В. М., Писаренко С. М., Прокопа І. В., Рутгайзер В. М., Садова У. Я., Семів Л. К., Тощенко Ж. Т., Шевчук Л. Т., Ягодка А. Г., Шульц С.Л. та ін. Дослідженнями, що присвячені безпосередньо вивченню територіальної організації шкільної освіти займалися: Харченко О.М. [11, с. 118–122], Гончарова Н.Г. [1, с. 48–53], Заячук О. Г. [3, с. 123–127], Ільвін О.М. [4] та ін.

Метою статті стало вивчення розвитку територіальної організації системи дошкільної та шкільної освіти у світлі теорій просторової економіки, а також особливостей формування її територіальної структури на прикладі Львівського регіону.

В основі сучасної регіональної економіки багатьох країн лежить теорія полюсів росту (розроблена Ф. Перру та Ж. Будвілем), теорія центральних місць (В. Кристалер та А. Льюш). За концепцією полюсів росту (Ф. Перру та Ж. Будвіл) головною ідеєю є модальність регіонів, які мають свої центри, полюси розвитку, а метою їх діяльності – є активізація економічної діяльності у відсталих периферійних районах. Завдання розвитку регіонів визначається необхідністю знайти галузі, які дадуть поштовх до розвитку всієї регіональної системи [7, с. 61–62]. Однією з таких галузей може стати освіта, зокрема її початкові рівні, розвиток яких дозволить підняти на якісно новий рівень профорієнтацію, відповідно і підготовку трудових ресурсів у регіоні. У регіонах своєрідними полюсами росту стають найбільші міста, з яких здійснюється дифузія інновацій, в тому числі і освітніх, на прилеглі території. Водночас, малі міста та сільські території мають недостатній рівень розвитку територіальної організації дошкільної та

шкільної освіти, що обумовлено низькою економічною активністю території.

Теоретичні основи територіальної організації сфери послуг, частиною якої є територіальна організація дошкільної та шкільної освіти, були закладені у 30-х рр. ХХ ст. В. Кристалером та А. Льюшем у теорії центральних місць, у центрі уваги яких були морфологічні і структурні особливості системи розселення. Згідно з цією теорією, територіальна організація системи освіти являє собою систему локальних (пункти, центри, вузли освітнього обслуговування) і регіональних (райони освітнього обслуговування) територіальних елементів освітнього комплексу та зон їхнього обслуговування, що утворюють територіальні системи освітнього обслуговування різних ієрархічних рангів [10, с. 526–551; 5; 2]. Спираючись на теорію центральних місць в Львівській області, можна виділити територіальні елементи у ТО ДШО різних ієрархічних рівнів від локального рівня (вузли (міста обласного підпорядкування), центри (міста районного значення), пункти (населенні пункти, де розміщується переважно один освітній заклад, може бути і кілька, але різного освітнього рівня) та регіонального рівня (детально принципи виділення територіальних елементів згідно теорії центральних місць описано у [10, с. 526–551]). Територіальні елементи системи освіти регіону разом із відповідними зонами освітнього обслуговування можуть утворювати територіальні системи різних ієрархічних рангів. На території регіону можна виділити кілька ієрархічних підсистем у територіальній організації дошкільної та шкільної освіти, основним критерієм при виділенні яких виступає можливість отримання певного набору освітніх послуг та кількість населення в населеному пункті:

- системи 5-го рангу (переважно малі сільські поселення), які забезпечують елементарні освітні потреби мешканців (переважно загальноосвітні навчальні заклади (ЗНЗ) I, I-II рівнів акредитації, які надають послуги дошкільної, початкової та середньої освіти);

- системи 4-го рангу (середні сільські населенні пункти, у яких можуть розташовуватися ЗНЗ I-II, II-III або I-III рівнів акредитації, а також надаватися послуги дошкільної освіти);

- системи 3-го рангу (великі сільські населенні пункти регіону), у яких окрім щоденних освітніх послуг, можуть надаватися періодичні послуги (розташовуються художні, музичні школи, спортивні секції тощо), які надає доповнююча ланка підсистеми ТО ДШО – позадошкільна та позашкільна освіта;

- системи 2-го рангу (районні центри, міста обласного підпорядкування, центри територіальних громад) – надають освітні послуги притаманні системам 3 рангу, а також у них розташовуються органи управління освітою нижчого рівня;

- системи 1-го рангу (регіональний центр) – включає системоформуючий центр регіонального рівня, який надає найбільш повний і доступний перелік освітніх послуг, розміщуються органи управління освітою регіонального рівня.

Особливості формування різних ієрархічних систем у територіальній структурі територіальної організації дошкільної та шкільної освіти регіону визначаються впливом на неї низки факторів, серед яких основними є: соціально-демографічні, фінансово-економічні, історичні, нормативно-правові, інноваційні тощо. Вплив сукупності факторів на функціонування ТО ДШО сприяє появі нових процесів (дифузії, поляризації, трансформації) наслідком яких стає формування системоформуючого центру, який в подальшому визначає основні вектори розвитку ТО ДШО в регіоні та трансформацію периферійних територій.

Значний вплив на функціонування ТО ДШО здійснює освітня урядова політика, пріоритетні напрями і шляхи розвитку якої є досить неоднозначними і визначаються політичною кон'юнктурою, а не реальними запитами і потребами суспільства. Отже, основне завдання освітньої політики (до 2014 р.) зводилося до оптимізації мережі малокомплектних закладів шляхом їх закриття та організацією освітніх округів з опорними школами. Сьогодні, у рамках реформи децентралізації, основна ідея оптимізації мережі загальноосвітніх закладів зводиться до формування мережі опорних шкіл, які повинні полегшити доступ до якісної (акцент ставиться саме на якості) освіти для мешканців сільських регіонів та водночас зменшити мережу малокомплектних закладів. Основною метою цих заходів стає потреба ефективного використання бюджетних коштів та створення якісного навчального середовища для учнів. Дане завдання є визначальним, однак не слід забувати, що заклади середньої освіти є ядром мікрорайону незалежно від того у якій місцевості вони розташовуються у міській чи сільській (теорія планування міського простору Адамс Т. та Перрі К.) [11, с. 118–122], тому необхідно зберігати їх будівлі у належному стані для того, щоб за необхідності (позитивній демографічній динаміці) навчальний процес у них можна було відновити. Окрім того, необґрунтований процес змін територіальної структури у ТО ДШО може супроводжуватися негативними соціальними наслідками, що призведуть до підвищенням соціальної напруги, тому окрім економічних критеріїв в оптимізації мережі закладів регіону важливо враховувати інші критерії (фізичну доступність освітніх послуг, рівень матеріального забезпечення населення тощо).

Аналізуючи ситуацію, що склалася у територіальній організації дошкільної та шкільної освіти Львівської області можна простежити певні особливості розвитку та формування її територіальної структури:

відбувається концентрація основної частини мережі навчальних закладів, а також зосередження основної частини освітнього (дошкільні навчальні заклади (ДНЗ), ЗНЗ I – III, гімназії, ліцеї, навчально-виробничі комплекси (НВК)), фінансового та управлінського потенціалу (ресурсу) (Департамент освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації, Управління освіти департаменту гуманітарної політики Львівської міської ради) у

найбільших містах, що пов'язано із соціально-економічними та демографічними особливостями розвитку регіону. Наприклад, на м. Львів припадає 14,8% дошкільних навчальних закладів, які відвідують 36,4% дітей та працює 29,6% педагогічних працівників, а також 63,6 % приватних дошкільних навчальних закладів. 13 з 14 загальноосвітніх навчальних закладів приватної форми власності регіону теж знаходились у м. Львів (станом на 2015/16 н.р.). Саме у найбільших містах функціонують навчальні заклади різних типів та форм власності (державні, комунальні, приватні), що визначає територіальний та інноваційний розвиток освітньої мережі усього регіону.

Навколо основного центру сформувалися периферійні та напівпериферійні зони, які характеризуються меншою щільністю населення, нижчою економічною активністю, та відповідно, нижчою активністю територіально-структурних процесів у територіальній організації дошкільної та шкільної освіти, а також умовно «чисті» території, на яких не функціонують заклади освіти жодного типу. Формування периферійних територій корелюється із станом економічного та демографічного розвитку території. У економічно більш розвинутих районах із вищим потоком фінансових ресурсів, щільністю населення та вищим попитом на освітні послуги відбувається формування розвинутої мережі навчальних закладів, в розвитку яких присутні інноваційні аспекти. Це урізноманітнює можливостей отримання дошкільної освіти шляхом створення центрів раннього розвитку, міні-дитсадків, дитячих клубів, які працюють за новітніми методиками тощо. Натомість, у аграрних сільських районах, зміна функціонального призначення та поява інноваційних закладів (типу НВК (навчально-виробничих комплексів) школа-дитячий садок, церковних садків та ін.) покликані не урізноманітнити, а полегшити доступ до освітніх послуг населення та зберегти мережу навчальних закладів.

До напівпериферійних зон можна віднести районні центри та міста обласного підпорядкування, центри об'єднаних територіальних громад, в яких наявна мережа навчальних закладів (ДНЗ, ЗНЗ I – III ступенів), що спроможна у певній мірі задовольнити базові освітні потреби населення. Такі зони мають постійну транспортну доступність та інформаційний зв'язок із адміністративним центром, оскільки у них розташовані управлінські органи нижчого рівня (органи управління освітою районного, міського або рівня об'єднаної територіальної громади).

До периферійних зон відносяться населені пункти нижчого рангу, з меншою щільністю населення та низькою соціально-економічною активністю, в яких розташовані переважно ЗНЗ I, I – II або I – III ступенів, інколи присутні дошкільні заклади. Більшість закладів мало комплектні (особливо I та I – II ступенів), перебувають на межі закриття. В цих зонах розвиток мережі навчальних закладів відбувається регресивним шляхом (зменшення кількості учнів, зростання вартості навчання одного учня, поступове закриття малокомплектних закладів).

У зв'язку із несприятливою соціально-економічною та демографічною ситуацією, особливо у сільських районах, формуються території, на яких припинили функціонування або й узагалі відсутні заклади освіти будь-якого рівня – умовно «чисті» території. Якщо у жителів таких територій та поселень виникають освітні потреби, то задовольняються вони за державною підтримкою (прикладом може бути «Програма «Шкільний автобус») або власними зусиллями, як наслідок фізична та економічна доступність освіти значно знижується. Як бачимо, на території регіону формується ієрархічна структура у територіальній організації дошкільної та шкільної освіти, посилюється контрастність у рівні розвитку територіальної структури у ТО ДШО регіону, відбувається формування чітко вираженого центру, напівпериферійних, периферійних та умовно «чистих» територій (табл. 1.).

Формування диспропорційної територіальної структури у ТО ДШО породжує низку проблем у забезпеченні можливостей рівного доступу до освітніх послуг, особливо для населення, що проживає у периферійних регіонах. Серед інших проблем слід виокремити: недостатній позитивний вплив системи формуючого центру м. Львова на ТО ДШО регіону; збільшення кількості малокомплектних шкіл на фоні постійного скорочення контингенту учнів, що збільшує фінансове навантаження на бюджет освіти, що проявляється у скороченні та реорганізації мережі навчальних закладів без запровадження ефективних програм (державного, регіонального, місцевого рівнів) забезпечення доступності освіти (економічної та фізичної); відсутність стратегічного бачення необхідності забезпечення та шляхів досягнення доступної дошкільної освіти.

Вирівнювання можливостей доступу до послуг освіти для усіх мешканців регіону вимагає розробки комплексної програми заходів, а для цього надзвичайно важливо визначити найкращі варіанти оптимізації ТО ДШО (деякі спроби у цьому напрямі були зроблені нами [8, с. 140– 147]). На сьогодні дискусія, що підсилюється процесами децентралізації у сфері управління освітою, продовжує відбуватися навколо двох основних сценаріїв розвитку ТО ДШО, які сприятимуть її удосконаленню та ефективному використанню освітнього бюджету: перший – це збереження діючих навчальних закладів, як останнього осередку функціонуючої соціальної інфраструктури села; другий – закриття малокомплектних навчальних закладів та організація підвезення до опорних шкіл (до цього увага була сконцентрована на створенні та функціонуванні освітніх округів). Реалізація першого сценарію спрямована на забезпечення доступності освіти, зокрема, її фізичної та економічної складової. Реалізація другого сценарію спрямована на створення мережі навчальних закладів, в яких будуть всі можливості для отримання якісної освіти, особливо для сільських дітей, що вимагає додаткових капітальних інвестицій (у навчальні заклади,

пришкільні інтернати, навчальні матеріали та обладнання, дорожню інфраструктуру, транспортне забезпечення тощо), забезпечити які на разі не спроможний ні державний, ні місцеві бюджети.

Таблиця 1

Структура територіальної організації закладів освіти регіону*

Територіальна локалізація	Особливості територіальної організації дошкільної та шкільної освіти
Системоформуючий центр – м. Львів	1.) функціонує розвинута мережа закладів різного ступеню (ДНЗ, ЗНЗ І, І – ІІ, І – ІІІ, ліцеї, гімназії, НВК) та форм власності (державні, комунальні, приватні); 2.) розвиваються заклади позашкільної освіти широкого профілю; 3.) функціонує супутня медична, спортивна, транспортна інфраструктура (спортивні та дитячі майданчики, стадіони, заклади медичного обслуговування, мережа дитячих бібліотек, заклади культурного призначення (музеї, театри)); є можливість транспортного доступу до закладів будь-якого типу; 4.) зосередження управлінських та контролюючих функцій регіонального рівня (Департамент освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації, Управління освіти департаменту гуманітарної політики Львівської міської ради); 5.) ширші можливості для ведення освітніми закладами комерційної діяльності із залученням додаткових фінансових ресурсів на розвиток матеріальної бази закладу; 6.) вільні фінансові ресурси серед батьків сприяють появі та функціонуванню приватних навчальних закладів; 7.) розвиток приватної мережі закладів допочаткової освіти для дошкільнят, а також позашкільної та додаткової освіти для школярів; 8.) формування мережі закладів інноваційного типу, соціогетеротопічних утворень тощо.
Напівпериферія – можуть бути міста обласного підпорядкування, районні центри та центри об'єднаних територіальних громад	1.) функціонують заклади різного ступеню (ДНЗ, ЗНЗ І, І – ІІ, І – ІІІ, НВК) та форм власності (державні, комунальні, приватні) залежно від потреб населення; 2.) зосередження управлінських функцій нижчого рівня 3.) функціонування позашкільних закладів; 4.) можливість формування освітніх центрів нижчого рівня; 5.) формування мережі опорних шкіл.
Периферія – можуть бути малі міста та сільські поселення	1.) функціонують заклади різного ступеню (ДНЗ, ЗНЗ І, І – ІІ, І – ІІІ, НВК) державної або комунальної власності; 2.) проблема підготовки, перепідготовки та забезпечення педагогічними кадрами; 3.) оптимізація мережі малокомплектних ЗНЗ; 4.) формування мережі шкіл-філій у межах зони впливу опорної школи.
«Умовно чисті» території – сільські поселення	Населені пункти, у яких не функціонують навчальні заклади жодного типу. Перебувають під впливом периферії або напівпериферії.

**Розроблено автором.*

Територіальні диспропорції у розміщенні закладів дошкільної та шкільної освіти вимагають від органів управління розробки виважених заходів, основною метою яких є вирівнювання можливостей для отримання якісної освіти, особливо для мешканців периферійних (сільських) територій.

Список використаних джерел

1. Гончарова Н. Г. Территориальная организация системы общего образования Крыма / Н. Г. Гончарова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского Серия «География». – 2014 г. – Том 27 (66), № 1. – С. 48–53.
2. Запотоцька І. В. Територіальна організація соціальної сфери Черкаської області та основні напрямки її вдосконалення [Текст]: автореф. дис. кандид. геогр. наук: спец. 11.00.02 / І. В. Запотоцька. – Київ, 2007. – 17 с.
3. Заячук О.Г. Територіальна організація загальноосвітніх навчальних закладів Чернівецької області / О.Г. Заячук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/Nvvnu/geograf/2009_8/R3/Zayachuk.pdf.
4. Ільвіч О.М. Сучасна територіальна організація загальноосвітніх навчальних закладів Волинської області / О.М. Ільвіч [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.irbis-nbu.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?.
5. Моштаківа Н. В. Особливості територіальної організації сфери культури Луганської області / Н.В. Моштаківа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/.../9.Моштаківа%20>.
6. Програма розвитку освіти м. Львова на період 2008-2012рр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.city-adm.lviv.ua/adm/docs/education/38-program>.
7. Семенов В. Ф. Регіональна економіка [Текст] / В.Ф. Семенов – Київ, МП «Леся», 2008. – 595с.
8. Синюра-Ростун Н.Р. Проблеми оптимізації територіальної організації загальноосвітніх навчальних закладів регіону / Н.Р. Синюра-Ростун, Л.Т. Шевчук // Регіональна економіка. – 2011. – №1 (59). – С. 140– 147.
9. Територіальна організація в Україні як наукова проблема: регіонально-історичний та політико-адміністративний виміри / НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2008. – 160 с.
10. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії. Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2001. – С. 526-551.
11. Харченко М.О. Абсолютні та відносні продуктивні сили та роль територіальної організації закладів середньої освіти у їх розвитку // М.О.Харченко / Економіка та держава № 1, 2016 – С. 118 – 122.

References

1. Honcharova N. (2014). N. Terrytorialnaia orhanizatsiia systemy obshcheho obrazovaniia Kryma [Territorial organization of the general education system of the Crimea]. Uchenye zapysky Tavrycheskoho natsyonalnoho unyversyteta ymeny V. Y. Vernadskoho Seryia «Heohrafiia» -

Scientists note Taurian National University imeni VI Vernadsky Series "Geography", 27 (66), 48–53 [in Russian].

2. Zapototska I. V. (2007). Terytorialna orhanizatsiia sotsialnoi sfery Cherkaskoi oblasti ta osnovni napriamky yii vdoskonalennia [Territorial organization of social sphere of Cherkasy region and the main directions of its improvement]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

3. Zaiachuk O.H. (2009). Terytorialna orhanizatsiia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv Chernivetskoï oblasti [Territorial organization of secondary schools of Chernivtsi region]. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/Nvvnu/geograf/2009_8/R3/Zayachuk.pdf [in Ukrainian].

4. Iliv O.M. Suchasna terytorialna orhanizatsiia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv Volynskoi oblasti [The current territorial organization of general educational institutions of Volyn region]. Retrieved from www.irbis-nbu.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe? [in Ukrainian].

5. Moshtakova N. V. (2011). Osoblyvosti terytorialnoi orhanizatsii sfery kultury Luhanskoi oblasti [Features of the territorial organization of sphere of culture of Luhansk region]. Retrieved from <http://dspace.univer.kharkov.ua/.../9.Moshtakova%20> [in Ukrainian].

6. Prohrama rozvytku osvity m. Lvova na period 2008-2012rr [Education Development Program of Lviv for the period 2008-2012]. Retrieved from <http://www.city-adm.lviv.ua/adm/docs/education/38-program> [in Ukrainian].

7. Semenov V. F. (2008). Rehionalna ekonomika [Regional economy] Kyiv, MP «Lesia» [in Ukrainian].

8. Syniura-Rostun N.R., & Shevchuk L.T. (2011). Problemy optymizatsii terytorialnoi orhanizatsii zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv rehionu [Problems of optimization of the territorial organization of secondary schools of the region] Rehionalna ekonomika – Regional economy, 1 (59), 140– 147 [in Ukrainian].

9. Instytut istorii Ukrainy. (2008). Terytorialna orhanizatsiia v Ukraini yak naukova problema: rehionalno-istorychnyi ta polityko-administratyvnyi vymiry [Territorial organization in Ukraine as a scientific problem: regional-historical, political and administrative dimensions]. Kyiv, Instytut istorii Ukrainy [in Ukrainian].

10. Topchiiev O.H. (2001). Osnovy suspilnoi heohrafiï [Fundamentals of human geography]. Odesa: Astroprynt [in Ukrainian].

11. Kharchenko M.O. (2016) Absolutni ta vidnosni produktyvni syly ta rol terytorialnoi orhanizatsii zakladiv serednoi osvity u yikh rozvytku [Absolute and relative productive forces and the role of the territorial organization of secondary education in their development]. Ekonomika ta derzhava – Economy and state, 1. [in Ukrainian].